

*Ірина БОРОВСЬКА,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін
Національна академія внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА У СПРАВАХ ПРО ВИЗНАННЯ НЕОБГРУТОВАНИМИ АКТИВІВ ТА ЇХ СТЯГНЕННЯ В ДОХІД ДЕРЖАВИ

У зв'язку із прийняттям низки нормативно-правових актів, предметом правового регулювання яких є правовідносини у сфері запобігання корупції, а також відповідальність внаслідок вчинення корупційних дій, зокрема конфіскація незаконно набутих активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, до ЦПК України введено новий інститут, яким регламентовано розгляд та вирішення справ про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у порядку позовного провадження шляхом прийняття Закону України від 31 жовтня 2010 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» [1].

Варто констатувати, що дослідження інституту конфіскації необгрунтованих активів становить значний науковий інтерес з урахуванням специфіки об'єкту відповідних правовідносин, а також особливостей процесуальної форми цивільного судочинства у справах про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, правового статусу учасників справи та правової невизначеності окремих процесуальних норм у відповідній сфері правового регулювання.

З аналізу положень глави 12 розділу III ЦПК України випливає, що провадження у справах про визнання необгрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави вирізняється від процесуальної форми здійснення правосуддя у інших категоріях справ, які розглядаються в порядку позовного провадження, і характеризуються специфікою: 1) визначення юрисдикції суду, до компетенції якого належить розгляд указаної категорії справ; 2) суб'єктного складу учасників справи та процесуального статусу учасника справи, звернення якого з позовною заявою є підставою для відкриття провадження у справі; 3) предмету та підстав позову; 4) визначення предмету доказування та розподілу обов'язків доказування; 5) порядку виконання рішення суду та правовими наслідками у разі задоволення позову (визнання активів необгрунтованими).

Звернемо увагу на деякі вищезазначені особливості процесуальної форми розгляду і вирішення указаних справ та правового статусу їх учасників.

Так, судом, до компетенції якого належить розгляд справи про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави є Вищий антикорупційний суд (ч. 4 ст. 28 ЦПК України). Як вже зазначалося вище, указана категорія справ характеризується специфікою складу учасників справи та їх процесуального статусу. Безпосередньо, правом на пред'явлення позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в залежності від відповідача у справі наділені: 1) прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури; 2) прокурори Генеральної прокуратури України за дорученням Генерального прокурора – якщо відповідачем у справі є працівник Національного антикорупційного бюро України (Директор бюро, його перший заступник, заступник, особи начальницького складу та державні службовці Національного антикорупційного бюро України), прокурори Спеціалізованої антикорупційної прокуратури чи інші особи, у випадках передбачених ст. 290 ЦПК України (ч. 1, 4 ст. 290 ЦПК України).

При цьому, особливої уваги заслуговує з'ясування правового статусу прокурора у відповідній категорії справ. З аналізу змісту приписів ст. 56 ЦПК України випливає, що прокурор як учасник справи належить до складу органів та осіб, яким законом надано право звертатися в інтересах інших осіб, та може набути правового статусу позивача лише у випадку передбаченому частиною 5 цієї статті. Водночас, спеціальними нормами ЦПК України (ч. 1 ст. 290) не конкретизовано правовий статус прокурора на відміну від загальних положень, передбачених статтями 56, 57 ЦПК України щодо форм вступу та участі прокурора у цивільному судочинстві.

Законодавець у даному випадку оминає регламентацію відповідної процедури, з урахуванням специфіки досліджуваної категорії справ, та не конкретизує правовий статус прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (прокурорів Генеральної прокуратури України), вказуючи при цьому, що відповідні особи здійснюють подання позову про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави та представництво держави в суді. Тому залишається невизначеним питання: який правовий статус у відповідній категорії справ має прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (прокурори Генеральної прокуратури України) – позивача, органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб, представника держави у суді?

З цього приводу у науковій літературі існує думка, що у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави матеріальним позивачем є держава. Законодавчий орган наділено правом

делегувати процесуальне представництво його інтересів іншим органам державної влади, а процесуальним позивачем – уповноважений прокурор, який діючи в інтересах держави і суспільства, реалізуючи право матеріальної вимоги держави на підставі доказів щодо необґрунтованості активів та маючи рівні права з іншою стороною, звертається (зобов'язаний) з позовом до суду на захист інтересів зазначених суб'єктів, у тому числі з метою забезпечення економічної безпеки держави [2, с. 141].

Вбачається, що указана позиція є дискусійною, оскільки позивач як учасник справи у судовому процесі має завжди матеріально-правовий, а не процесуальний інтерес у вирішенні справи. Тим більше, якщо стверджувати, що статус позивача має як держава (в особі органу, який уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах) так і прокурор, який звертається в інтересах держави, то із наведеного слідує наявність у такому випадку суб'єктної множинності на стороні позивача, що не співвідноситься із регламентацією правового статусу указаних учасників справи із наступних міркувань.

Відповідно до ч. 5 ст. 56 ЦПК України у разі відкриття провадження за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі прокурор набуває статусу позивача. Водночас із змісту приписів ч. 1 ст. 290 ЦПК України, можна дійти висновку, що прокурор Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (прокурор Генеральної прокуратури України) пред'являє позов про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави з метою представництва держави в суді (в інтересах держави) як орган та особа, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб в особі органу – Національного антикорупційного бюро України, який відповідно до законодавчо визначеного спеціального статусу у разі відкриття провадження у справі про визнання необґрунтованих активів і їх стягнення у дохід держави набуває правового статусу позивача у цивільному процесі. Указане впливає із положень ч. 1 ст. 1 Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про Національне антикорупційне бюро України», відповідно до якої Національне антикорупційне бюро України є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, на який покладається попередження, виявлення, припинення, розслідування та розкриття корупційних та інших кримінальних правопорушень, віднесених до його підслідності, а також запобігання вчиненню нових [3].

Крім вищезазначеного, особливістю суб'єктного складу відповідної категорії справ є те, що відповідачем у справі може бути: 1) особа, яка є

уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та набула у власність необґрунтовані активи; 2) фізична чи юридичної особи, яка набула у власність необґрунтовані активи за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; 3) особа, яка уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними (ч. 4 ст. 290 ЦПК України).

Водночас відповідна категорія справ характеризується можливою участю третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору на стороні відповідача у разі, якщо ухвалення судового рішення щодо визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави може вплинути на їх права та обов'язки щодо таких активів, та специфікою їх залучення. Так, з аналізу ч. 7 ст. 290 ЦПК України випливає, що на позивача покладено обов'язок одночасно з пред'явленням позову повідомити про це таких третіх осіб і подати до суду заяву про залучення їх до участі у справі як третіх осіб, які не заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору.

На відміну від загальних правил визначення форми вступу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору, що характеризується диспозитивними приписами, відповідно до яких: 1) такий учасник справи може вступити у справу самостійно до закінчення підготовчого провадження у справі, або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження; 2) його може бути залучено до участі у справі за заявою учасника справи; 3) суд залучає таких осіб до участі у справі, якщо при вирішенні питання про відкриття провадження у справі або при підготовці справи до розгляду буде встановлено, що рішення суду може вплинути на їх права та обов'язки (ч. 1, 3 ст. 53 ЦПК України).

У підсумку варто зазначити, що здійснення правосуддя у справах за позовами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, провадження у яких вирізняється від загальної процесуальної форми позовного провадження цивільного судочинства, характеризується специфікою, зокрема: визначення юрисдикції суду, до компетенції якого відноситься указана категорія справ, суб'єктного складу учасників справи та процесуального статусу учасника справи, звернення якого з позовною заявою є підставою для відкриття провадження у справі, форми вступу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмету спору у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави, що визначається імперативною вказівкою щодо покладення на позивача обов'язку їх залучення.

Список використаної літератури:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закону України від 31 жовтня 2010 року № 263-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#n70> (дата звернення: 29.11.2023).

2. Вороніжський Я.В., Петровський А.В. Сторони процесуальних відносин щодо визнання необґрунтованими активів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 136–143.

3. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 29.11.2023).

УДК 347.91/95

Аббасов Гюльоглан Арізович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра

3 курс, гр. 301 СПРБ

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

професор кафедри цивільно- правових дисциплін

Національної академії внутрішніх справ

кандидат юридичних наук, доцент

Ірина БОРОВСЬКА

УЧАСТЬ ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У сучасній юридичній літературі проблематика участі експерта з питань права при здійсненні правосуддя у цивільних справах зазвичай розглядається у площині науково-практичного аналізу ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право» [1, с. 172], а також положень ст. 73, 114, 115 ЦПК України, відповідно до яких суд може допустити до участі у справі експерта з питань права або долучити його висновок до матеріалів справи, поданий учасниками справи, з метою вирішення таких питань: 1) застосування аналогії закону чи аналогії права; 2) змісту норм іноземного права згідно з їх офіційним або загальноприйнятим тлумаченням, практикою застосування і доктриною у відповідній іноземній державі.

Дослідженню участі експерта з питань права у цивільному процесі України присвячені праці С.С. Бичкової, А.С. Довгерта, О.О. Грабовської, І.О. Ізарової, О.О. Кармази, В.Я. Калакура, В.І. Кисіля, В.В. Комарова, М.А. Погорельського, Ю.Д. Притики, Г.В. Чурпіти та інших.

Наукові доробки указаних учених є підґрунтям для подальших пошуків у сфері правого регулювання відносин, які виникають між